

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВОЗДАТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

БУРЯК Ярослав Ярославович - кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

УДК 347.465

Статья посвящается исследованию правовых оснований и порядка приобретения и прекращения правоспособности юридическим лицом. Юридическое лицо приобретает гражданские права и обязанности и осуществляет их через свои органы, действующие в соответствии с учредительными документами и законом. Порядок создания органов юридического лица устанавливается учредительными документами и законом.

Гражданская правоспособность юридического лица взаимосвязана с хозяйственно - процессуальной правоспособностью, как способностью иметь процессуальные права и нести обязанности стороны, третьего лица.

Все физические и юридические лица способны иметь процессуальные права и обязанности стороны, третьего лица, заявителя, должника (процессуальная правоспособность). Поскольку хозяйственная процессуальная правоспособность тесно связана с материально-правовой правоспособностью и с материальным правом, которое подлежит защите, она возникает одновременно с возникновением способности иметь материальные права.

Юридическое лицо может быть ограничено в правоспособности и дееспособности только в случае и порядке, предусмотренном законодательными актами. В случае необоснованного решения об ограничении правоспособности и дееспособности юридического лица она вправе это решение обжаловать в суде общей юрисдикции или в суде. Ограничения гражданской правоспособности юридических лиц может иметь место по решению суда в случаях, специально предусмотренных законом.

Ключевые слова: правосубъектность, правоспособность, юридическое лицо, процессуальные права, ликвидационная комиссия, филиал, представительство.

Вступ

Суб'єкт правовідносин – це такий учасник суспільних відносин, який виступає як носій юридичних прав і обов'язків, які він реалізує завдяки наявності у нього правосуб'єктності, що є можливістю і здатністю особи бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками.

Фактично в теорії права під правоздатністю розуміється абстрактна здатність суб'єкта права мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Вона притаманна усім учасникам правовідносин, хоч вони не повинні обов'язково реалізовувати усі надані їм права; це не просто сума будь-яких прав, не кількісне їх відображення, а необхідний і постійно діючий стан.

Теорія цивільного права визнає, що юридичні особи, поряд з особами фізичними, також мають свою правоздатність та дієздатність (правосуб'єктність).

Постановка проблеми

Аналіз наукових джерел приводить до висновку, що правоздатність юридичної особи – достатньо широке поняття, яке включає в себе цивільну правоздатність, а також процесуальну і господарську, що, у свою чергу, обумовлює проблематику дослідження цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Цивільну правоздатність та дієздатність фізичної особи досліджував ряд ав-

торів [1-2], водночас питання правоздатності юридичної особи практично не досліджується.

Метою даної статті виступає дослідження правових підстав правоздатності юридичної особи.

Виклад основного матеріалу

Правосуб'єктність дозволяє розглядати певну особу не лише як абстрактний суб'єкт права, а як суб'єкта конкретних правовідносин, при цьому нерозривний зв'язок правосуб'єктності із суб'єктом права є однією з правових аксіом. Проте саме поняття правосуб'єктності трактується по-різному залежно від співвідношення двох категорій: «правоздатність» і «дієздатність» [3, с.205].

Для правосуб'єктності юридичної особи характерним є те, що категорії правоздатності та дієздатності в неї збігаються, тому в законодавстві та на практиці досить часто вживається термін «правоздатність», коли йдеться про цивільну правосуб'єктність юридичної особи [3, с. 206].

У законодавчих актах Німеччини правоздатність юридичних осіб обумовлюється їхніми статутними цілями. Сам обсяг повноважень органу юридичної особи формально обмежується відповідно до її цілей, однак у такому разі юридична особа відповідає за збитки, завдані її органами під час виконання покладених на них обов'язків. Судова практика Німеччини виходить з того, що передбачені статутом цілі мають значення лише для внутрішніх відносин. Угоди, які укладені юридичною особою з перевищенням передбачених статутом повноважень або такі, що виходять за межі статутних цілей, є дійсними стосовно третіх осіб і зобов'язують їх і безпосередньо юридичну особу [4, с. 78].

У французькому цивільному праві також формально закріплений принцип спеціальної правоздатності юридичної особи, водночас у доктрині та судовій практиці щодо об'єднань, діяльність яких спрямована на одержання прибутку, основною є тенденція легалізації загальної правоздатності, яка полегшує обіг

капіталів у пошуках найбільш вигідних сфер його застосування.

Можна говорити, що законодавство Франції про торгіві товариства передбачає недійсність обмежень щодо повноважень осіб, які діють у ролі органа товариства, стосовно третіх осіб; визначені статутом товариства цілі мають значення виключно у внутрішніх стосунках членів товариства. Акціонерне законодавство взагалі передбачає спрощений порядок зміни цілей товариства [4, с. 78].

Відповідно до ст. 91 Цивільного кодексу України юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині [5].

Виходячи із змісту вищенаведеної статті, можна говорити, що принцип універсальної правоздатності передбачає, що юридична особа може займатися будь-якими видами діяльності, не забороненими законом. Разом із тим певні види юридичних осіб наділені спеціальною правоздатністю, тобто можуть здійснювати лише ті види діяльності, вичерпний перелік яких зазначений у статуті. Укладені такою юридичною особою за межами її правоздатності правочини називаються «позастатутними» та можуть бути визнані недійсними [6].

Статтею 80 Цивільного кодексу України передбачено, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і може бути позивачем та відповідачем у суді.

Цікавим у цьому плані може бути визначення юридичної особи в контексті її створення та реєстрації, сформульоване Л. П. Котяш «Юридична особа - це суб'єкт права, який створений (відповідно до норм цивільного права - для приватних осіб, відповідно до норм адміністративного права - для публічних осіб) та зареєстрований у порядку, встановленому законом та об'єднанням осіб, на противагу фізичній «смертній» особі, з метою задоволення приватних економічних,

політичних, культурних, професійних та ін. інтересів або публічних інтересів, як організація, установа за рішенням компетентного органу публічної влади, життя якої не припиняється зі смертю одного чи навіть усіх засновників» [7, с. 15].

Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення (ч. 4 ст. 91 Цивільного кодексу України).

Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом.

У випадках, встановлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі [8].

Фактично, цивільна правоздатність юридичної особи взаємопов'язана із господарсько - процесуальною правоздатністю як здатністю мати процесуальні права та нести обов'язки сторони, третьої особи.

Усі фізичні і юридичні особи здатні мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника (процесуальна правоздатність).

Сторони, в процесуальному розумінні, це суб'єкти матеріально-правових відносин, які виступають на захист своїх інтересів і на яких поширюється юрисдикція суду та законна сила судового рішення. Для того, щоб вступати в процесуальні правовідносини, сторони повинні мати господарську процесуальну право- та дієздатність [9].

Господарською процесуальною правоздатністю володіють усі фізичні та юридичні особи на підставі їхнього права на судовий захист у господарському суді своїх прав і законних інтересів. У цьому виражається нерозривний процесуальний зв'язок між процесуальною правоздатністю і здатністю мати матеріальні права та обов'язки. Особа наділяється процесуальною правоздатністю з метою захисту матеріальних прав і інтересів. Правоздатність у матеріальному праві - це здатність мати відповідні матеріальні права і нести обов'язки, а процесуальна правоздатність - це можливість бути в господарському суді стороною, третьою особою.

Оскільки господарська процесуальна правоздатність тісно пов'язана з матеріально-правовою правоздатністю і з матеріальним правом, яке підлягає захисту, вона виникає одночасно з виникненням здатності мати матеріальні права [10].

Цікавою в цьому питанні є судова практика. Так, ухвалою Северодонецького міського суду Луганської області від 24 квітня 2018 року № 428/4296/18 у справі про визнання права власності на гараж встановлено, що згідно з даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у ньому відсутні відомості про Виконавчий комітет Северодонецької міської ради Луганської області як юридичну особу.

Таким чином, оскільки Виконавчий комітет Северодонецької міської ради Луганської області не має статусу юридичної особи, то відповідно він і не наділений цивільною процесуальною правоздатністю, а тому не може бути стороною в цивільному процесі [11].

Що ж до господарської процесуальної правоздатності відокремлених підрозділів юридичних осіб, філій і представництв, то останні, будучи наділені певним обсягом господарських прав та обов'язків (господарська компетенція), тим не менше не наділяються самостійною господарською процесуальною правоздатністю та дієздатністю, оскільки не мають статусу юридичної особи [12].

Відповідно до чинного законодавства, зокрема Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про банки і банківську діяльність», юридичні особи для здійснення своїх функцій мають право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, які не є юридичними особами.

Згідно зі ст. 95 Цивільного кодексу України філією є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій. Філії не є юридичними особами. Вони наділяються майном юридичної особи, що їх створила, і діють на підставі затвердженого нею положення [13].

Постановою Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011-№ 18 роз'яснено, що коло повноважень відокремленого підрозділу юридичної особи стосовно здійснення у господарському суді повноваження сторони у справі від імені цієї особи визначається установчими документами останньої, положенням про відособлений підрозділ, яке затверджено юридичною особою або довіреністю, виданою нею ж у встановленому порядку керівникові цього підрозділу [14].

Тобто філії, представництва, інші відокремлені підрозділи наділяються певною господарською компетенцією. Втім, не маючи статусу юридичної особи, такі підрозділи не наділяються самостійною господарською процесуальною правоздатністю та дієздатністю. Різниця між філією і представництвом полягає в об-

сязі й характері функцій цих підрозділів. Якщо філія здійснює всі або частину функцій юридичної особи, то представництво лише здійснює представництво та захист її інтересів. Юридичні особи передають філіям і представництвам певне майно та затверджують положення про них, що визначають зміст і порядок їхньої діяльності. Однак юридично власником цього майна залишається юридична особа, тому що філії та представництва не мають правосуб'єктності. Тобто філії та представництва виступають лише як відокремлені частини юридичної особи, що їх створила.

Для здійснення функцій від імені юридичної особи остання видає довіреність призначеному нею керівникові філії або представництва, за якою вони мають право укладати договори та інші правочини від імені юридичної особи, що їх створила, у межах наданих повноважень. Керівник на підставі цієї довіреності діє від імені та в інтересах юридичної особи, а не від імені філії або представництва [15].

Обмеженням правоздатності юридичної особи можна вважати заняття деякими видами діяльності, якими юридичні особи можуть займатися тільки на підставі спеціального дозволу (ліцензії), за ч. 3 ст. 91 ЦК, а також те, що деякими видами діяльності можуть займатись не будь-які, а тільки визначені юридичні особи. Наприклад, діяльність по виготовленню і реалізації наркотичних і вибухових речовин або виготовлення грошових знаків може здійснюватися тільки державними підприємствами [15, с. 173].

Фактично, це юридичні особи, що створені державою. В силу своєї сутності і призначення така юридична особа не може і не повинна мати право здійснювати будь-які види діяльності, оскільки зв'язана цільовою спрямованістю з самою державою. Правоздатність ж останньої «витікає з тієї функції носія публічної влади, яку в інтересах всього суспільства виконує держава». Загальна направленість інтересів держави та юридичної особи, нею створеної, повинні бути наближеними. Спеціальна правоздатність юридичної

особи, заснованої державою, обумовлена «спеціальною правоздатністю» самої держави. Держава націлена на здійснення не будь-яких видів діяльності, а тільки на ті, які відповідають функціям, що покладені на неї суспільством.

Тобто спеціальна правоздатність юридичної особи, створеної державою, є власною правоздатністю юридичної особи. Ототожнення правоздатності такої юридичної особи з правоздатністю держави означало б неможливість існування такої організації, як юридична особа [16, с. 146].

Цікавим у плані правоздатності юридичної особи, що припиняється, є роз'яснення судової практики [17].

Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення (частина друга статті 104 вказаного Кодексу).

Положеннями ч. 3 ст. 105 ЦК України передбачено, що учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, відповідно до цього Кодексу призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється. Виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) може бути покладено на орган управління юридичної особи.

За приписом ч. 4 ст. 105 ЦК України до комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи. Голова комісії, її члени або ліквідатор юридичної особи представляють її у відносинах з третіми особами та виступають у суді від імені юридичної особи, яка припиняється.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) є уповноваженим представником такого підприємства. Разом із тим слід мати на увазі, що комісія не має статусу юридич-

ної особи, а підприємство, що ліквідується, в період її роботи статусу юридичної особи не втрачає. При цьому ліквідатор або голова ліквідаційної комісії (члени комісії) є представником підприємства та працює від його імені.

Таким чином, у період роботи ліквідаційної комісії підприємство, яке ліквідується, не втрачає статусу юридичної особи і, отже, може бути учасником процесу на загальних підставах. Ліквідаційна комісія діє не від власного імені, а від імені юридичної особи як її орган. Отже, оскільки ліквідаційна комісія не відноситься до суб'єктів, перелічених у ст. 4 Господарського процесуального кодексу України, позов може бути пред'явлено до юридичної особи в особі її ліквідаційної комісії.

Висновки

Отже, правоздатність і дієздатність юридичних осіб, як і аналогічні властивості фізичних осіб, охороняються законом. Тому треба мати на увазі, що юридична особа може бути обмежена в правоздатності і дієздатності лише у випадку і порядку, передбаченому законодавчими актами. У випадку необґрунтованого рішення про обмеження правоздатності і дієздатності юридичної особи вона має право це рішення оскаржити в суді загальної юрисдикції або в господарському суді.

Також обмеження цивільної правоздатності юридичних осіб може мати місце за рішенням суду у випадках, спеціально передбачених законом.

Література

1. Парасюк В. М. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи [Електронний ресурс] / В. М. Парасюк, - І. В. Садовник // Митна справа. - 2014. -- № 2(2.2). - С. 139-144. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_2\(2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_2(2)
2. Сулейманова С. Про цивільну правоздатність фізичної особи [Електронний ресурс] / С. Сулейманова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.

- 2013. - Вип. 95. - С. 44-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2013_95_14

3. Петров, В. В. Особливості цивільної правосуб'єктності юридичних осіб: окремі аспекти / В. В. Петров // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип.43. – С. 205-208.

4. Шимон С. І. Цивільне та торговельно-правове зарубіжних країн: Навч. посіб. (Курс лекцій). — К.: КНЕУ, 2004. — 220 с.

5. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 року № 435-IV (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1510817628933811> (дата звернення 18.06.2018).

6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – 5-те вид., перероб. і доп. – К., 2013. – Т. 1.

7. Котяш, Лада Павлівна. Адміністративно-правове регулювання державної реєстрації юридичних осіб в Україні : автореф. дис ... канд. юрид. наук : [спец.] 12.00.07 «Адміністративне право і процес»; «Фінансове право»; «Інформаційне право» / Л. П. Котяш; Наук.-дослід. ін-т публічного права. - Київ, 2017. - 17 с.

8. Ухвала Господарського суду Рівненської області від 22. 11. 2017 р. справа № 918/753/17 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/43515/print1510817628933811http://reyestr.court.gov.ua/Review/70424730/> (дата звернення 18.06.2018).

9. Ухвала Господарського суду Чернівецької області про відмову у прийнятті позовної заяви від 23. 03. 2015 р. № 926/474/15 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43224250> (дата звернення 18.06.2018).

10. Ухвала Господарського суду Чернівецької області від 13.02.2018 № 926/461/18 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72164414> (дата звернення 18.06.2018).

11. Ухвала Северодонецького міського суду Луганської області від 24.04.2018 № 428/4296/18 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73572078/> (дата звернення 18.06.2018).

12. Ухвала Господарського суду Полтавської області від 18.08.2016-№ 917/1316/16 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59788789/> (дата звернення 18.06.2018).

13. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011-№ 18 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11> (дата звернення 18.06.2018).

14. Ухвала Господарського суду Рівненської області від 21. 02. 2018 р.-№ 918/88/18 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72333190> (дата звернення 18.06.2018).

15. Миронюк С. А. Особливості визначення цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб [Електронний ресурс] / С. А. Миронюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2015. - № 4. - С. 172-179. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2015_4_24

16. Винар Л. В. Правоздатність юридичних осіб, заснованих державою / Л. В. Винар // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2003. - № 3-4. - С. 145-149. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2003_3-4_27

17. Ухвала Господарського суду м. Києва від 31.05.2018 № 910/6108/18 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74376983> (дата звернення 18.06.2018).

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячується дослідженню правових підстав та порядку набуття та припинення правосдатності юридичною особою. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом.

Цивільна правосдатність юридичної особи взаємопов'язана із господарсько - процесуальною правосдатністю, як здатністю мати процесуальні права та нести обов'язки сторони, третьої особи.

Усі фізичні і юридичні особи здатні мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника (процесуальна правосдатність). Оскільки господарська процесуальна правосдатність тісно пов'язана з матеріально-правовою правосдатністю і з матеріальним правом, яке підлягає захисту, вона виникає одночасно з виникненням здатності мати матеріальні права.

Юридична особа може бути обмежена в правосдатності і дієздатності лише у випадку і порядку, передбаченому законодавчими актами. У випадку необгрунтованого рішення про обмеження правосдатності і дієздатності юридичної особи вона має право це рішення оскаржити в суді загальної юрисдикції або в господарському суді. Обмеження цивільної правосдатності юридичних осіб може мати місце за рішенням суду у випадках, спеціально передбачених законом.

Ключові слова: правосуб'єктність, правосдатність, юридична особа, процесуальні права, ліквідаційна комісія, філія, представництво.

SUMMARY

The article is devoted to the study of legal grounds and procedures for acquiring and termination of legal capacity by a legal entity. A legal entity acquires civil rights and obligations and carries them out through its bodies acting in accordance with the constituent documents and the law. The procedure for the establishment of legal entities is established by constituent documents and by law.

Civil legal capacity of a legal entity is interrelated with the economic - procedural capacity, as the ability to have procedural rights and to bear the responsibilities of the party, a third person.

All natural and legal persons are able to have procedural rights and obligations of a party, a third person, the applicant, the debtor (procedural legal capacity). Since economic legal capacity is closely linked to material legal capacity and with material law that is subject to protection, it arises simultaneously with the emergence of the ability to have material rights.

A legal entity may be limited in capacity and capacity only in the case and in the manner prescribed by legislative acts. In the case of an unreasonable decision to limit the legal capacity and legal capacity of a legal entity, it has the right to appeal this decision in a court of general jurisdiction or in an economic court. Limitation of the legal capacity of legal entities may take place by a court decision in cases specifically foreseen by law.

Key words: legal personality, legal capacity, legal person, procedural rights, liquidation commission, branch, representation.